

УДК 314.316:331.522.4

Пустовіт Марія Вікторівна, асистент кафедри економіки та організації
виробництва

Кіровоградський національний
технічний університет, м. Кіровоград

СОЦІОДЕМОГРАФІЧНА ОЦІНКА ТРАНСФОРМАЦІЙ ТРУДОРЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТРЕБ РЕГІОНУ

Здійснена соціодемографічна оцінка трансформацій трудоворесурсного забезпечення потреб економіки регіону (на прикладі Кіровоградської області). Проведено співставлення демографічних процесів на мезо-, макроекономічному та світовому рівнях. Доведено необхідність активної державної політики щодо реформування трудоворесурсного забезпечення економіки регіону.

трудооресурсний потенціал, трудоворесурсне забезпечення, трудові ресурси.

Вступ.

Подальші перспективи розвитку економіки кожного регіону України залежать від своєчасного розв'язання проблеми ефективного використання наявних ресурсів – природних, фінансових, людських, матеріально-технічних. В цілому зрозуміло, що ці проблеми вимагають пошуку найбільш виважених рішень щодо відновлення кожного з видів ресурсів, виявлення додаткових можливостей щодо їх використання, отримання позитивного ефекту від їх використання. Однак на практиці залишається не вирішеним системно завданням упродовж останніх 20 років, зумовлюючи ризики на шляху подальшого суспільно-економічного розвитку, понижуючи можливості подолання криз, що систематично виникають. Пошуку та ролі місця трудоворесурсного забезпечення потреб економіки у соціально-економічному розвитку національної економіки та оцінки його трансформацій має віднайтися достойна увага, як у наукових дослідженнях, так і при виконанні завдань щодо упровадження отриманих теоретичних та практичних досягнень.

Дослідженню аспектів формування, розвитку і реалізації трудових ресурсів присвятили свої праці американські вчені - Т. Шульц, Г. Беккер, Дж. Кендрик, Ф. Махлуп. Дещо пізніше ці аспекти знайшли відображення у дослідженнях європейських економістів, російських вчених, зокрема С.А. Дятлова, С. Валентя, А.М. Олійника, Р. Капелюшнікова. Серед українських вчених дослідженнями аспектів формування, розвитку і реалізації трудових ресурсів займалися О.Ю. Амосов, О.А. Грішнова, М.І. Долішній, В.О. Куценко, С.В. Кривенко, Л.Ю. Мельник, І.О. Джаїн, С.І. Пирожков, М.В. Семикіна та ін. З огляду на наявні публікації відмічаємо, що науковим здобуткам бракує системності, здатної враховувати комплексно взаємозв'язки між усіма складовими трудоворесурсного забезпечення, глибокого аналізу наслідків як від випадкового, так і регульованого впливу на них, комплексної соціально-економічної та медико-демографічної оцінки трансформацій трудоворесурсного забезпечення економіки України та зокрема її регіонів. Цим зумовлюється актуальність даного дослідження.

Мета статті.

Метою статті є здійснення соціодемографічної оцінки трансформацій трудоворесурсного забезпечення потреб економіки на регіональному рівні.

Результати дослідження.

Трудоворесурсне забезпечення економіки визначається сукупністю реальних та потенційних якісних та кількісних характеристик працездатного населення (трудоxих ресурсів), які використовуються або можуть бути використані в процесі праці. Кількісні характеристики трудоворесурсного забезпечення визначатимемо чисельністю працездатного економічно активного населення, якісні - статтю, віком, освітою, професійною підготовкою, кваліфікацією, культурним рівнем, станом здоров'я, морально-психічними якостями та відношенням до праці. Зрозуміло, що більшість характеристик трудового потенціалу пов'язано з населенням в цілому. Отже, має сенс діагностування трансформацій трудоворесурсного забезпечення, починаючи саме з населення.

Аналіз наявних статистичних даних виявляє особливості, притаманні як зміні чисельності населення всіх країн на нашій планеті (стрімке зростання кількості населення - майже у 2,3 рази за пів століття; (Рис. 1), так і в Україні (після зростання з 1960-го по 1990-й рік майже у 1,2 рази - стрімке зменшення кількості населення, повернення приблизно на рівень 1960-го року; (Рис. 1). Ще стрімкішим є зменшення кількості населення на регіональному рівні, зокрема, в Кіровоградській області як регіоні, обраному представницьким для даного дослідження, - до 81,9% від рівня 1960-го року. То ж проблемам трудових ресурсів стало соціально-економічного розвитку притаманні суттєві відмінності. Якщо більшості країн світу (за нашими спостереженнями, це переважно країни Азії, Африки, Латинської Америки, США та Канади, Океанії) притаманні проблеми, пов'язані зі збільшенням кількості населення, то для України та її регіонів (як і для більшості Європейських країн) - зі зменшенням кількості населення. З часом проблеми лише загострюватимуться (за нашими прогнозами (Рис. 1), при збереженні динаміки, до 2020-го р. кількість населення в світі зросте до 255% від рівня 1960-го р., в Україні - зменшиться з 46 млн. осіб за станом 2010-го р. до 45,2 млн. осіб, Кіровоградської області - зменшиться до 70% від рівня 1960-го р.). Досвід багатьох країн світу вказує на те, що там, де рівень соціального та економічного розвитку (як і рівень грамотності) низький, народжуваність, завдячуючи якій кількість населення збільшується, - зростає. То ж вирішення проблеми вбачається в розвитку національних економік на основі індустріалізації виробничої сфери, модернізації аграрного виробництва, удосконаленні технологій та методик навчання, забезпеченні повної зайнятості, розвитку сфер соціального та медичного обслуговування населення. Зрозуміло, що такі заходи впливатимуть адекватно на трудові ресурси як структурну складову населення в цілому.

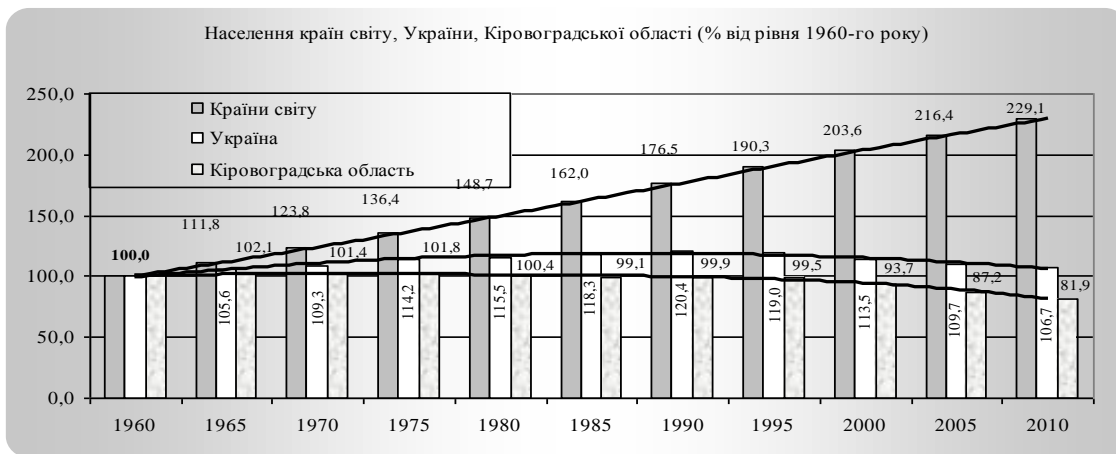

Рис. 1. Ілюстрація динаміки кількості населення країн світу, України та Кіровоградської області.

Примітка: Побудовано автором за даними [6; 5, с.335; 4, с. 315].

Не менш важливими виявляються й проблеми, пов'язані з наслідками зменшення кількості населення. Так, навантаження на одну особу сільського населення в Кіровоградській області збільшилося за пів століття більше, ніж в двічі (при майже незмінній площі сільгоспугідь - 741854 тис. га - сільське населення зменшилося з 840, 5 тис. осіб у 1960-му р. до 389,9 тис. у 2010-му р., тобто у 2,15 рази, [3]). Може виявитися, що таку площу сільгоспугідь через деякий час буде нікому обробити.

Тенденції змін щодо населення країн світу позначені прогнозами ООН [6], за якими до 2050-го р. чисельність населення в світі зросте на 30,6%, в Африці - на 83,2%, в Азії - на 25,7%, у Латинській Америці - на 29,1%, у США та Канаді - на 28,7%, в Океанії - на 31,6%, натомість, в Європі - понизиться до 90,8% від рівня 2010 р. Отже, пріоритети щодо шляхів вирішення проблеми формування та розвитку трудових ресурсів на перспективу є різними для означених частин світу порівняно з країнами Європи. Подібна теза стосується й України (Рис. 2). Серед країн світу 76,9% - країни, де чисельність населення збільшується, 17,9% - залишається стабільною, 23,1% - зменшується (на наведеному рисунку 2 показано дані лише для семи країн).

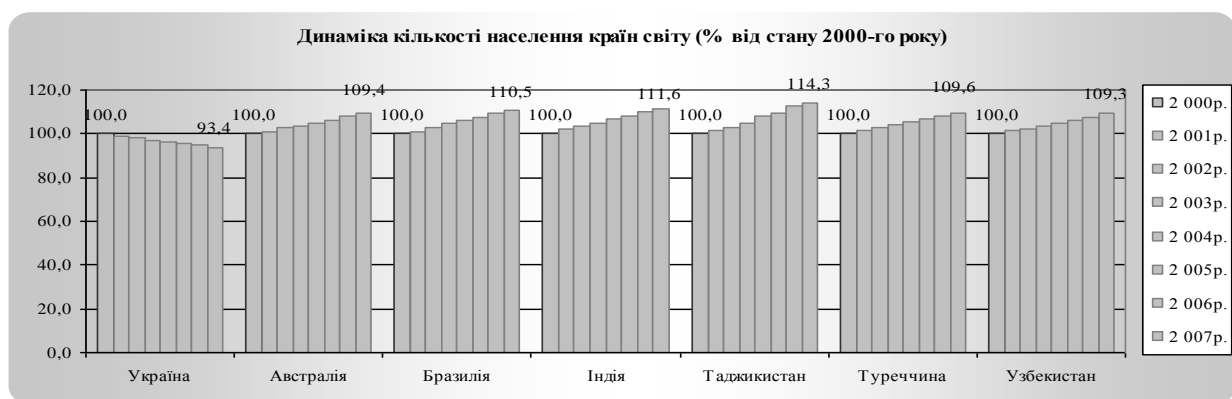

Рис. 2. Динаміка чисельності населення країн світу за даними 2000-2007-го рр.

Примітка: Побудовано автором за даними [1; С. 443].

Обробка даних з тих же джерел інформації, виокремлює закономірності, притаманні розподілу основних характеристик трудових ресурсів України та інших країн світу. Частина з них зведена до таблиці (Табл. 1), де оцінено порівняння характеристик трудових ресурсів України та Австрії, Австралії, Аргентини, Білорусії, Болгарії тощо як їх співвідносність.

Таблиця 1.

Оцінка розподілу характеристик трудових ресурсів країн світу

Подія	Частість (%)
Чисельність населення країни не зменшується або зменшується повільніше, ніж в Україні	97,4%
Частка населення чоловічої статі в країні більша, ніж в Україні	94,9%
Частка населення жіночої статі в країні більша, ніж в Україні	5,1%
Тривалість життя в країні вища, ніж в Україні	85,4%
Тривалість життя особи чоловічої статі (при народженні) в країні вища, ніж в Україні	90,2%
Тривалість життя особи жіночої статі (при народженні) в країні вища, ніж в Україні	73,2%
Серед населення країни осіб віком 0–14 років більше, ніж в Україні	82,8%
Серед населення країни осіб віком 15–24 років більше, ніж в Україні	58,6%
Серед населення країни осіб віком 25–59 років більше, ніж в Україні	13,8%
Серед населення країни осіб віком 60 років і старіших більше, ніж в Україні	41,4%
Випадків смерті за зовнішніми причинами в країні більше, ніж в Україні	13,2%
Випадків смерті із-за хвороб органів травлення в країні більше, ніж в Україні	7,9%
Випадків смерті із-за хвороб органів дихання в країні більше, ніж в Україні	34,2%
Випадків смерті із-за хвороб системи кровообігу в країні більше, ніж в Україні	5,3%
Випадків смерті із-за злоякісних новоутворень в країні більше, ніж в Україні	21,1%
Випадків смерті із-за інфекційних та паразитарних хвороб в країні більше, ніж в Україні	15,8%

Примітка: оцінено автором за даними [1].

Відповідно отриманих оцінок, за темпами зменшення чисельності населення Україна випереджає переважну більшість країн світу (97,4%), поступаючись майже всім (94,9%) часткою осіб чоловічої статі та займаючи позицію лідера за часткою населення жіночої статі (100% – 94,9% = 5,1%). При цьому за показником тривалості життя Україна поступається 8-9 із кожних 10-ти країн світу (84,5%). Переважна більшість країн світу у віковому складі свого населення утримує осіб віком 0-14 років (82,8%), чи не кожна друга (58,6%) - осіб віком 15-24 років, одна із десяти - осіб віком 25-59 років (13,8%), близько половини (41,4%) - осіб віком 60 років і старше.

За показником народжуваності Україна "опустилася" з позиції "22,8 народжених на 1000 осіб" у 1960-му р. до "9,6 народжених на 1000 осіб" у 2000-му р. (рис. 3, а)), поступаючись більшості країнам світу впродовж 2001-2004 рр. (Рис. 3, б)). Лише останніми роками, починаючи з 2007-го р., цей показник "стабілізовано" на позиціях, характерних для 1960-1990-х рр. (Рис. 3, б)). За показником дитячої смертності Україна "опустилася" з позиції "29,6 померлих до 1 року на 1000 народжених живими" у 1960-му р. до "12,0 померлих до 1 року на 1000 народжених живими" у 2000-му р. (Рис. 4, а)), але впродовж тривалого часу, починаючи з 1990-го р., не поступається за цим показником більшості країнам світу (від 85% до 95% країн світу мають цей показник нижчим) (Рис. 4, б)), що свідчить про кількісні втрати переважно в Україні людського, отже трудового потенціалу.

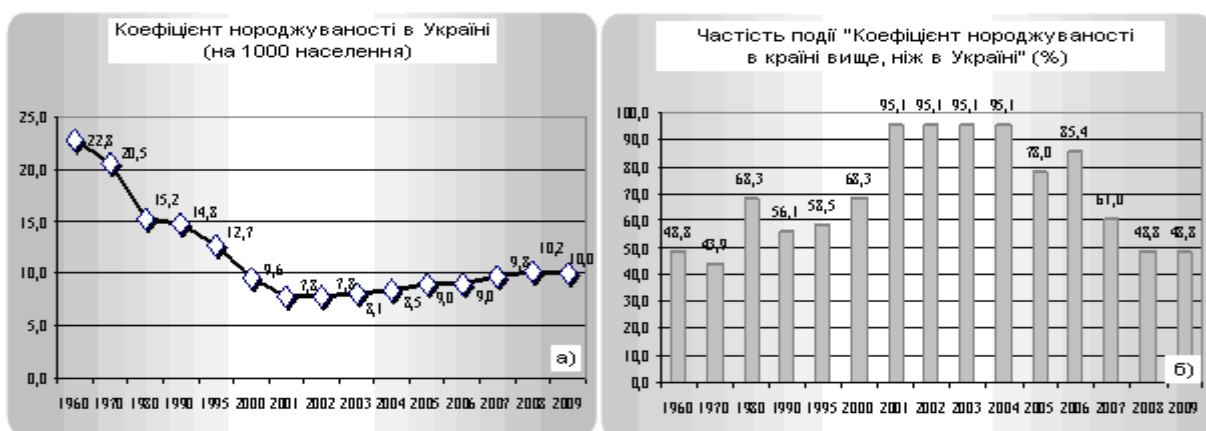

Рис. 3. Динаміка коефіцієнта народжуваності в Україні (а) та частоті події про його перевищення в інших країнах світу (б).

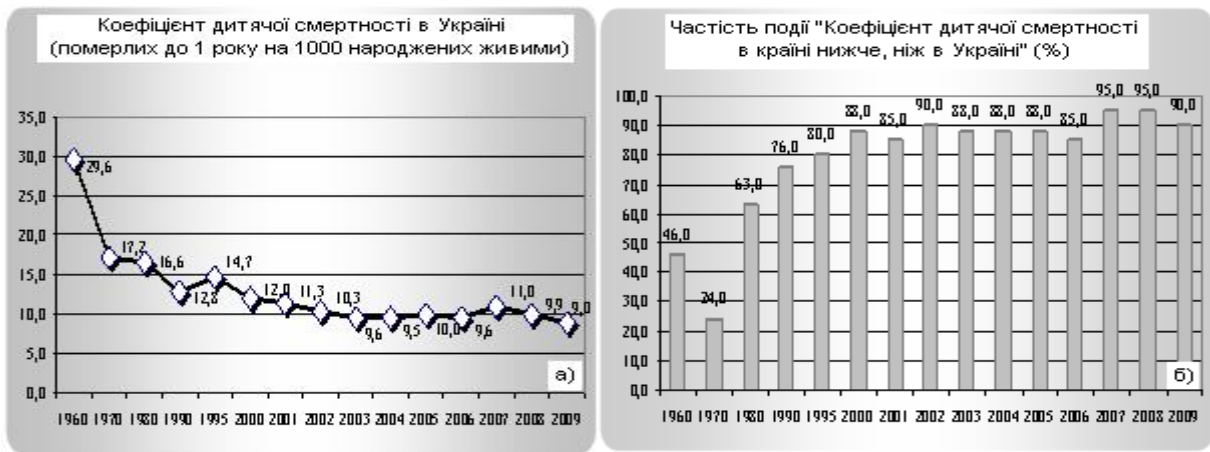

Рис. 4. Динаміка коефіцієнта дитячої смертності в Україні (а) та частоти події про його перевищення порівняно з іншими країнами світу (б).

Примітка: побудовано автором за даними [2].

Серед країн з високими темпами приросту населення трудові ресурси складають 50-55%, в Україні і більшості розвинених країн - 61- 62% усього населення. В Україні, зокрема, на 1 січня 2010 р. розподіл працездатного населення у розрізі регіонів складав від 58,1% (Житомирська область) до 61,8% (Харківська область), а по місту Київ 64,6% [5, с. 338]. Принагідно, спостерігається обставина наявності суттєвої кількості населення у віці старшому за працездатний: від 18,8% населення регіону (Закарпатська область) до 29,0% (Чернігівська область) [5, с. 338].

Розподіл населення у розрізі регіонів за віковою градацією за категоріями "молодше працездатного віку", "працездатного віку" та "старше працездатного віку" представлено рисунком (Рис. 5). Відповідно наявних даних на 1 січня 2010 р. лише у Дніпропетровській та Донецькій областях населення молодше працездатного віку складає дещо більше відсотка всього населення країни (відповідно, 1,06% та 1,26%), в усіх інших регіонах країни населення цієї категорії, складаючи в цілому 15,26% населення країни, розподілено від 0,11% (м. Севастополь) до 0,93% (Львівська область).

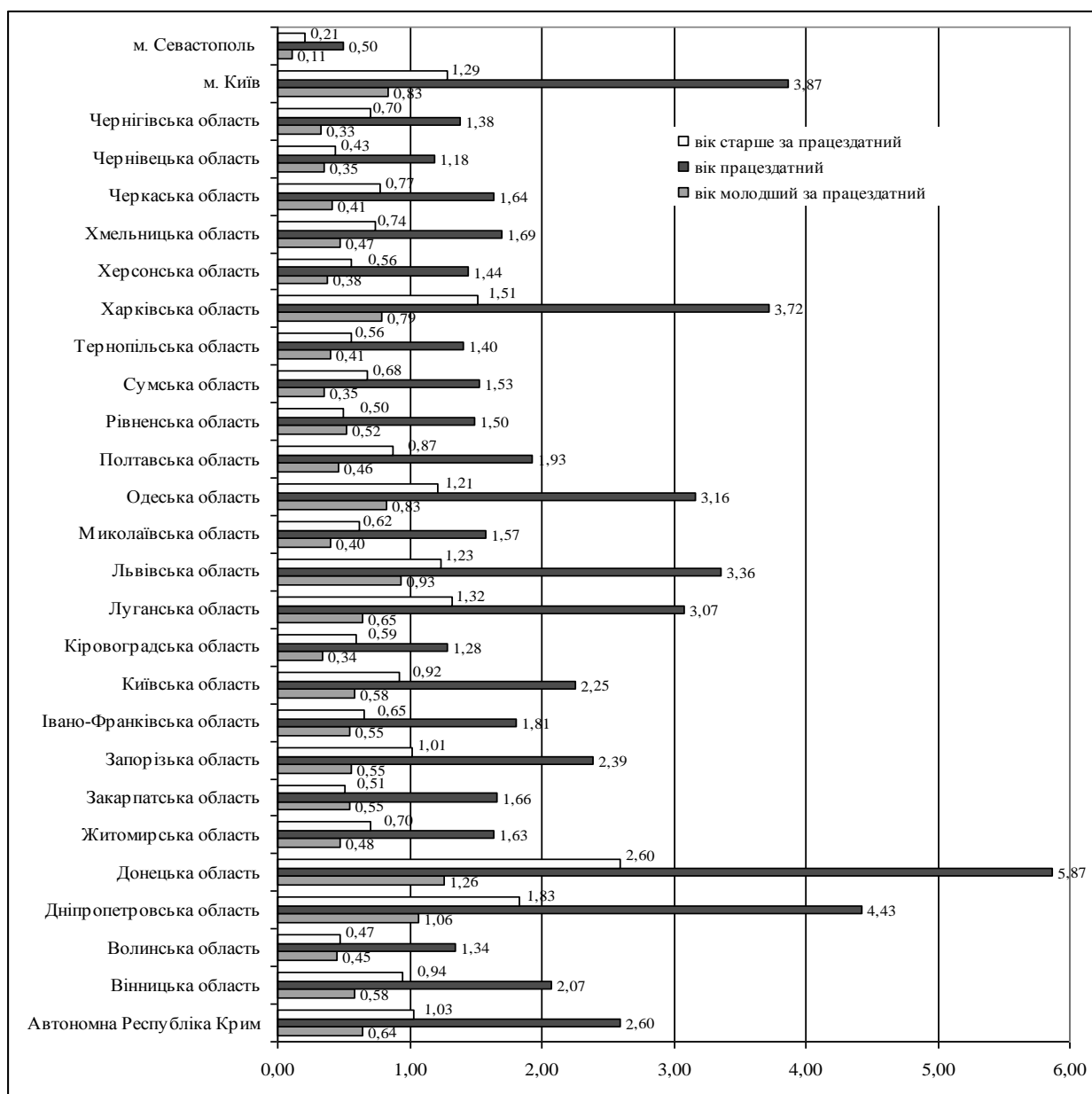

Рис. 5. Розподіл населення країни серед регіонів за віковою градацією "молодше працездатного віку", "працездатного віку" та "старше працездатного віку".

Примітка: побудовано автором за даними [4, с. 338].

Наведене є яскравою ілюстрацією дефіциту резерву робочої сили на ближню перспективу як для економіки країни в цілому, так і для її регіонів.

Такою ж невтішною для економіки країни та її регіонів виглядає картина щодо розподілу населення старше працездатного віку. Складаючи по країні в цілому 24,46%, у Донецькій області населення цієї категорії складає більше двох відсотків (2,6%), у восьми регіонах - більше одного відсотка (м. Київ - 1,29%; Харківська область - 1,56%; Одеська область - 1,21%; Львівська область

- 1,23%; Луганська область - 1,32%; Запорізька область - 1,01%; Дніпропетровська область - 1,83%, Автономна Республіка Крим - 1,03%). То ж "тягар" соціально-економічного розвитку для 15,26% населення молодше працездатного віку та 24,46% населення старше працездатного віку випадає на 60,26% населення працездатного віку, що є для країни та її регіонів складним для виконання випробуванням.

Також була виявлена тенденція до зменшення притоку молоді робочої сили при одночасному збільшенні кількості населення, що завершує трудову діяльність, зайвий раз приковує увагу до нагальної потреби здійснювати виважені кроки щодо реформування самої системи трудових ресурсного забезпечення, серед яких Пенсійна реформа - лише один із способів зменшення соціальної напруги у суспільстві, який не змінює ситуацію кардинально.

Особливості трудових ресурсного забезпечення в Україні виявляють себе, зокрема, динамікою розподілу населення за віковими градаціями 0-14, 15-24, 25-44, 45-64, 65 і більше років (Рис. 6).

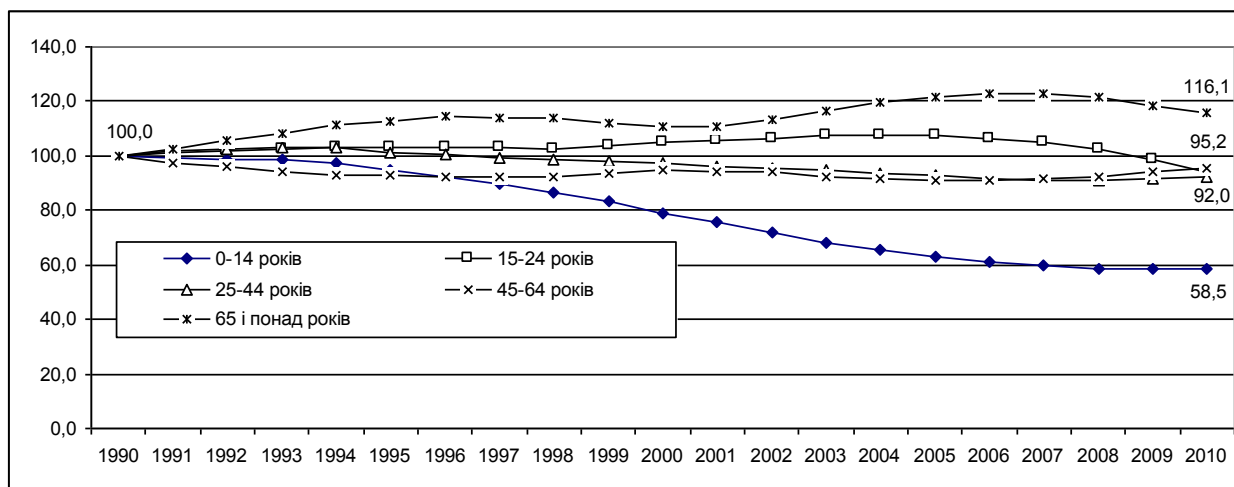

Рис. 6. Динаміка розподілу населення країни за віковими групами (відсотків від показників 1990 р.).

Примітка: Розраховано за даними [7].

Чітко виявленою та стабільною (такою, що спостерігається впродовж 20-ти років поспіль) виявляє себе закономірність: частка населення віком до початку трудової діяльності (0-14 років) постійно зменшується, досягнувши у 2010-му р. рівня 58,5% порівняно з 1990-м р.; частка населення віком до та після

завершення трудової діяльності (65 і більше років), маючи слабо виражений коливний характер, поступово збільшується, досягнувши у 2010-му р. рівня 116,1% порівняно з 1990-м р.; частка населення в межах працездатного віку (на рисунку - від 15-ти до 65-ти років), коливаючись біля відмітки 100%, понизилася до 92,0%-95,1% порівняно з 1990-м р. Отже, зменшення "притоку" молоді робочої сили при одночасному збільшенні "відтоку" населення до непрацездатного за віком для України є характерним явищем не лише як поточна ситуація, але й як явище довготривалої дії.

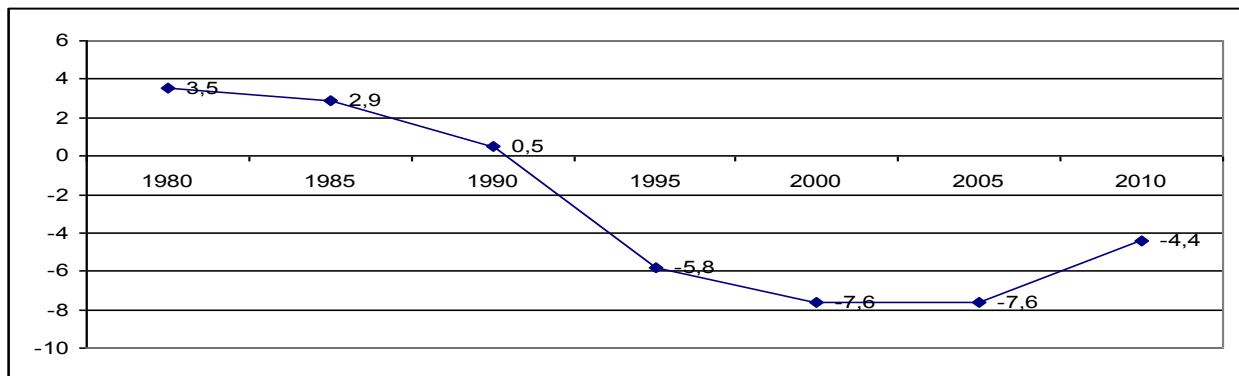

Рис. 7. Динаміка природного приросту населення України (на 1000 наявного населення).

Примітка: побудовано автором за даними [5, с. 342; 7].

Від'ємне значення природного приросту населення України, яке спостерігається впродовж більше, ніж двадцяти останніх років (Рис. 7), вказує на принципову неможливість вирішити проблему поповнення робочої сили в економіці країни ближніми десятиліттями лише за рахунок факторів, якими є збільшення народжуваності та зменшення смертності населення. Відзначене характерно також для регіонів країни. Відтак, необхідні пошуки інших джерел компенсації гостроти проблеми поповнення робочої сили.

Висновки.

З'ясовано, що притаманні більшості країн світу проблеми, викликані швидкими темпами збільшення кількості населення, спричиняючи для людства загрозу дефіциту наявного потенціалу природних ресурсів, спонукаючи науковців досліджувати проблему виходу з такого становища, для України, її регіонів, зокрема Кіровоградської області мають цілком протилежну

тенденційність, викликану стійкими та надто швидкими темпами зменшення населення, орієнтуючи науковий пошук на віднайдення шляхів подальшого соціально-економічного розвитку за умов дефіциту робочої сили як головного чинника прогресу, що має природно інше наукове спрямування. Здійснена у виконаному дослідження порівняльна оцінка розподілу характеристик трудових ресурсів країн світу виокремлює наявність суттєвих відмінностей, притаманних стану соціально-економічного розвитку України, які стосуються перш за все головного національного багатства - населення країни. Негативні соціодемографічні тенденції трудових ресурсного забезпечення потреб регіону спонукають проводити подальші розвідки у напрямку здійснення моніторингу реалізації трудових можливостей населення на рівні регіону (на прикладі Кіровоградської області), визначення стратегій модернізації трудових ресурсного забезпечення потреб економіки регіонів країни, механізмів реалізації таких стратегій, розробки актуальних пропозицій щодо удосконалення структури трудових ресурсного забезпечення економіки регіонів країни.

Список використаних джерел.

1. Демографічний щорічник "Населення України 2008". - К.: Держкомстат України, 2009. - 450 с.
2. Демоскоп Weekly № 447-448 13-31 декабря 2010. Электронная версия бюллетеня "Население и общество".
3. Кіровоградщина в цифрах у 2010 році. Статистичний збірник. - Кіровоград: Головне управління статистики в Кіровоградській області, 2011. - 166 с.
4. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2009 рік. - Кіровоград: Головне управління статистики в Кіровоградській області, 2010. - 520 с.
5. Статистичний щорічник України за 2009 рік. - К.: Держкомстат України, 2010. - 566 с.
6. Електронний ресурс: http://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_Землі.
7. Електронний ресурс: www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html

Осуществлена социодемографича оценка трансформаций трудоресурсного обеспечения потребностей экономики региона (на примере Кировоградской области). Проведено сопоставление демографических процессов на мезо-, макроэкономическом и мировом уровнях. Доказана необходимость активной государственной политики относительно реформирования трудоресурсного обеспечения экономики региона.

The assessment of sociodemographic transformations of labour-resource providing of region's necessities was conducted (on the example of the Kirovograd region. Comparison of demographic processes was conducted on mezo-, macroeconomic and world levels. The necessity of active public policy was well-proven in relation to reformation of the labour-resource providing of economy of region.